

บทที่ ๓

ความสำคัญของ เมืองสุพรรณบุรีกับ เส้นทางการยุทธศาสตร์ในสงครามไทย-พม่า

(พ.ศ. ๒๐๙๑ - พ.ศ. ๒๒๓๑)

ในระยะอยุธยาตอนต้น นับแต่รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น ฐานะของสุพรรณบุรีเปลี่ยนแปลงไปในแนวตั้ง โดยเลื่อนฐานะจากเมืองอิสระในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ลงมาเป็นเมืองลูกหลวงของอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระนครินทราธิราช และเลื่อนระดับลงมาขั้นต่ำสุดในฐานะหัวเมืองชั้นในหรือหัวเมืองชั้นจัตวาในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หลังจากนั้นฐานะของสุพรรณบุรีก็ได้เปลี่ยนแปลงไป แต่มีบทบาทแทรกซ้อนเกิดขึ้นในช่วงอยุธยาตอนกลางและตอนปลาย ซึ่งเป็นผลจากการทำสงครามกันระหว่างอยุธยาและพม่า จึงกล่าวได้ว่าฐานะของสุพรรณบุรีในระยะหลังนี้ไม่มีการเลื่อนระดับขึ้นลงของเมืองสุพรรณบุรีจนสิ้นสมัยอยุธยาใน พ.ศ. ๒๓๑๐

ดังนั้นการศึกษาฐานะของสุพรรณบุรีในสมัยอยุธยาตอนปลายจึงไม่จำเป็นต้องศึกษาถึงเหตุการณ์ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ แต่ศึกษาเพียงแค่รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ปรากฏข้อมูลเกี่ยวกับสุพรรณบุรี ในราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา อันเป็นข้อมูลสมัยอยุธยาที่กล่าวถึง "สุพรรณบุรี" เป็นครั้งแรก คือพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ซึ่งในบานแพนกระบุไว้ชัดเจนว่าเขียนขึ้นใน พ.ศ. ๒๒๒๓ ดังนั้นจึงกำหนดขอบเขตของการศึกษาไว้เพียงสมัยสมเด็จพระนารายณ์ซึ่งปรากฏเอกสารที่อ้างถึงสุพรรณบุรีไว้ชัดเจนที่สุด และมีความน่าเชื่อถือในข้อมูลที่สุด เนื่องจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับอื่น ๆ นั้นมักเขียนและชำระขึ้นในสมัยธนบุรี-รัตนโกสินทร์ จึงอาจมีความคลาดเคลื่อนของข้อมูลอยู่มาก

นอกจากนั้นในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาเป็นต้นมา มีความเปลี่ยนแปลงมากมายทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม เช่น ปัญหาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอันเป็นผลจากการขยายตัวทางการค้า ปัญหาเรื่องระบบไพร่ และระบบราชการเป็นต้น^๑ ปัญหา

^๑ดู สายชล วรรณรัตน์ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๒.

เหล่านี้ล้วนแล้วแต่ เป็นปัญหาสำคัญซึ่งควรจะได้รับการศึกษาอย่างละเอียด และอยู่นอกเหนือขอบเขตของการศึกษาเรื่องราวของเมืองสุพรรณบุรีมาก เกินไป

อนึ่งในที่นี้จะใช้ชื่อ "สุพรรณบุรี" แทน "สุพรรณภูมิ" เพราะเป็นช่วงที่ปรากฏหลักฐานที่อ้างถึงสุพรรณภูมิในนามของ "สุพรรณบุรี" แล้ว

๑. ความเป็นมาของปัญหา : สุพรรณบุรีกับฐานะทางยุทธศาสตร์ในประวัติศาสตร์อยุธยา

ข้อความในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ที่กล่าวถึงสุพรรณบุรีในสงครามยุทธหัตถีระหว่างสมเด็จพระนเรศวรแห่งอยุธยาและสมเด็จพระมหาอุปราชแห่งพม่าไว้ว่า

...ครั้นถึงเดือนยี่ มหาอุปราชยกทัพมาถึงแดนเมืองสุพรรณบุรี แต่ตั้งทัพตำบลพังตรุ วันอาทิตย์ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๒ เพลารุ่งแล้ว ๔ นาฬิกา ๒ บาท เสด็จพยุหยาตราโดยทางชลมารค ทัพไม้ข่มนามตำบลหล่มพิส ตั้งทัพไชยตำบลม่วงหวาน แล ณ วันพุธ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๒ เพลารุ่งแล้ว ๒ นาฬิกา ๑ บาท เสด็จพยุหยาตราโดยทางสถลมารค อนึ่งเมื่อใกล้รุ่ง ขึ้นวัน ๑๒ ค่ำนั้น เห็นพระสาร์ริกธาดูปาฏิหาริย์ไปโดยทางซึ่งเสด็จนั้น ถึงวันจันทร์แรม ๒ ค่ำ เดือน ๒ เพลารุ่งแล้ว ๕ นาฬิกา ๓ บาท เสด็จทรงช้างต้นพระญาไชยานุภาพ เสด็จจอรบมหาอุปราชาดำบลหนองสาหร่าย ครั้นนั้นมิได้ตามฤกษ์และผ่าน (ฝ่า) ฤกษ์หน้อยหนึ่ง และเมื่อได้ชนช้างด้วยมหาอุปราชานั้น^๑

ข้อความดังกล่าวนี้ คนส่วนใหญ่เข้าใจว่าสุพรรณบุรีเป็นเมืองหน้าด่านป้องกันอยุธยาทางทิศตะวันตก ในสงครามระหว่างไทย-พม่า ซึ่งปรากฏว่าความเชื่อนั้นสอดคล้องกับหลักฐานทางด้านโบราณคดี ที่ปรากฏซากกำแพงเมืองขนาดใหญ่ ซึ่งเชื่อว่าเป็นป้อมปราการที่สร้างไว้สำหรับป้องกันข้าศึกภายนอกที่จะเข้ามารุกราน

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงสภาพทางภูมิศาสตร์แล้วสุพรรณบุรีเป็นเมืองที่อยู่ในที่ลุ่มหากเป็นฤดูน้ำหลากการเดินทัพจะกระทำได้ไม่สะดวก ดังนั้นจึงปรากฏว่าเส้นทางเดินทัพในสงครามยุทธหัตถีระหว่างสมเด็จพระนเรศวรและพระมหาอุปราชานั้นมิได้ผ่านเข้ามาทางตัวเมืองสุพรรณบุรี เพราะสมเด็จพระมหาอุปราชาทรงออกเดินทางจากพม่าในเดือน ๑๒ ซึ่งเป็นฤดูน้ำหลาก แต่เมื่อมาถึงเมืองสุพรรณบุรีนั้นเข้าสู่เดือน ๒ หรือเดือนยี่แล้ว น้ำคงจะลดลงมาก แต่พื้นดินยังคงไม่แห้งเท่าใดนัก สมเด็จพระมหาอุปราชาก็ทรงเลือกเส้นทางเดินทัพในที่ดอน โดยเดินทัพเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์เมืองกาญจนบุรี และตั้งทัพที่ตำบลตระพังตรุ แขวงเมืองสุพรรณบุรีในขณะที่สมเด็จพระนเรศวรทรงเลือกเดินทัพจาก

^๑พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ และพงศาวดารเหนือ เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ . คุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๓๗.

ป่าโมก มาที่ตำบลหล่มพสี และตั้งทัพที่ตำบลม่วงหวาน ซึ่งเป็นที่ดอนอีกเช่นกัน^๑ การเดินทัพ
ในที่ตอนนั้นนับว่าสะดวกและปลอดภัยที่สภาพน้ำท่วมที่สุด เพราะพื้นที่ของสุพรรณบุรีและอยุธยา
นั้นเป็นที่ราบลุ่ม และการเดินทัพก็มักจะอาศัยเวลานาน ซึ่งอาจจะพบกับช่วงฤดูน้ำหลากได้

จากข้อมูลดังกล่าว ทำให้มองเห็นว่าเส้นทางเดินทัพของพม่านั้นมิได้ผ่านเข้ามา
สู่ตัวเมืองสุพรรณบุรีเลย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งพม่ามิได้มีจุดประสงค์ที่จะเข้าปล้นเอาเมือง
สุพรรณบุรี เพียงแต่เดินทัพผ่านเข้ามาในเขตเมืองแล้วคงจะยกผ่านไปยังอยุธยาต่อไป แต่
สมเด็จพระนเรศวรทรงใช้วิธีออกมาตั้งรับข้าศึกนอกพระนคร พระองค์จึงยกทัพออกจาก
พระนครศรีอยุธยา และมุ่งหน้ามาทางที่คาดว่าสมเด็จพระมหาอุปราชายกกองทัพเข้ามา ผล
ปรากฏว่าพระองค์ได้ปะทะกับทัพสมเด็จพระมหาอุปราชาที่หนองสาหร่าย แขวงเมืองสุพรรณบุรี
และกระทำยุทธหัตถีขึ้นที่นั่น ดังนั้นการที่คนส่วนใหญ่เข้าใจว่าสุพรรณบุรีเป็นเมืองยุทธหัตถีและ
เมืองหน้าด่านนั้นจึงเป็นความเข้าใจผิด เพราะการกระทำยุทธหัตธินั้นมิได้เกิดขึ้นในเขต
ตัวเมือง แต่เกิดขึ้นในเขตที่อำนาจการปกครองของเมืองสุพรรณบุรีครอบคลุมเท่านั้น

อย่างไรก็ตามการที่พระราชพงศาวดารหลายฉบับ (ไม่รวมฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์)
กล่าวถึงสุพรรณบุรีในสงครามระหว่างไทย-พม่า หลายครั้ง ทำให้เกิดสมมุติฐานว่าสุพรรณบุรี
น่าจะมีบทบาทในสงครามไทย-พม่า ในระดับใดระดับหนึ่งอยู่บ้าง

๒. บทบาทของสุพรรณบุรีในสงครามไทย-พม่า

๒.๑ สงครามไทย-พม่า

๒.๑.๑ สาเหตุของสงคราม

สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ ผู้ซึ่งได้รับการยกย่องให้เป็นบิดา
แห่งประวัติศาสตร์ไทย ทรงเป็นนักประวัติศาสตร์ไทยท่านแรกที่ทำให้ความสนใจศึกษาเรื่องราว
ของสงครามระหว่างไทยกับพม่าดังจะเห็นได้จากพระนิพนธ์พระราชพงศาวดารฉบับพระราช-
หัตถเลขาและเรื่องไทยรบพม่า โดยพระองค์ท่านได้กล่าวถึงสาเหตุของสงครามระหว่าง
ไทยกับพม่าว่าสืบเนื่องมาจากการที่มอญซึ่งถูกพม่าขับไล่อพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กับชายแดน
ไทย ดังนั้นจึงเกิดความกระทบกระทั่งกัน เมื่อพม่าขับไล่มอญเข้ามาในเขตแดนของไทย^๒

^๑สายไหม จาเกลสิก, "ระดับความสูงของพื้นดิน," การพิจารณาปัญหาเรื่องเจดีย์
โบราณที่อำเภอทนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๑๔), หน้า ๑๒๒.

^๒สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ, ประชุมพงศาวดารเล่ม ๕ ภาคที่ ๖
(กรุงเทพฯ : อักษรบริการ, ๒๕๐๖), หน้า ๓-๔.

และทำให้เกิดความเชื่อกันต่อมาว่าสงครามครั้งแรกระหว่างไทย-พม่า นั้น คือสงครามคราวพม่าตีเมืองเชียงกรานใน พ.ศ. ๒๐๘๑ เนื่องจากมีพวกมอญหนีพม่า เข้ามาอยู่ในเขตเมืองเชียงกรานของไทย

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาสงครามระหว่างไทยกับพม่าแล้ว กล่าวได้ว่าสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดสงครามระหว่างชน ๒ เชื้อชาตินี้ก็คือการขยายอำนาจทางการเมืองของอยุธยาและพม่านั่นเอง แม้แต่การปราบปรามพวกมอญที่กรมสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวว่าเป็นสาเหตุของสงครามไทย-พม่าก็อยู่ในนโยบายการขยายอำนาจทางการเมืองของพม่าด้วย

๒.๑.๑.๑ การขยายอำนาจทางการเมืองของอยุธยา

หลังจากมีความขัดแย้งระหว่างราชวงศ์สุพรรณภูมิและอุทุมพรพิสัยแล้ว ยังผลให้การขยายอำนาจทางการเมืองของอยุธยาออกไปสู่บ้านเมืองต่าง ๆ ทั่วไต่อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ ทรงผนวกลุขโหทัยและกัมพูชาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอยุธยาได้สำเร็จ โดยส่งพระโอรสคือสมเด็จพระราเมศวร ซึ่งต่อมาก็ได้ครองราชย์เป็นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไปครองเมืองพิษณุโลก และสมเด็จพระนครอินทร์ไปครองเมืองนครหลวง

การขยายอำนาจทางการเมืองของอยุธยาออกไปจนถึงสุโขทัยและกัมพูชาดังกล่าวนี้ ยังผลให้อาณาเขตของอยุธยาแผ่ขยายไปจนจดลานนาประเทศซึ่งอยู่ทางเหนือ และพม่าซึ่งอยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของอยุธยา และทำให้เกิดสงครามขึ้นระหว่างสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งครองอยู่ที่พิษณุโลกในขณะนั้นกับพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ ซึ่งเห็นว่าในขณะที่อยุธยาพัฒนาอำนาจรัฐครอบคลุมดินแดนแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างและตอนบนได้ทั้งหมด และกล่าวได้ว่าอยุธยามีสภาพเป็นรัฐอาณาจักรแล้วนั้น ลานนาก็พัฒนาขึ้นมาเป็นอาณาจักรที่มีอิทธิพลเหนือลุ่มน้ำปิงแล้ว ในขณะที่เดียวกับพม่าซึ่งมีดินแดนทางตะวันตกเฉียงเหนือของอยุธยาที่กำลังพัฒนาอำนาจรัฐของตนขึ้นมาสู่การเป็นอาณาจักร เช่นเดียวกัน แต่พม่ามีปัญหาการเมืองภายในของพม่า เองที่ยังไม่สามารถจะรวบรวมบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่น และถูกรบกวนจากพวกไทยใหญ่ พม่าจึงยังไม่สามารถที่จะขยายอำนาจมายังไทยได้

เพราะต้องจัดการกับสถานการณ์ทางการเมืองภายในของตนให้ลุล่วงก่อน ในระหว่างที่พม่ายังประสบกับปัญหาทางการเมืองภายในดังกล่าวนี้ ฝ่ายอยุธยา ก็พยายามที่จะแผ่อำนาจมายังพม่าด้วย ดังจะเห็นได้จากการที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จไปตีทวายใน พ.ศ. ๒๐๓๑^๑ ครั้นใน พ.ศ. ๒๐๔๒ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวตี้สามารถตีหงสาวดี^๒ พม่าเริ่มสร้างความเป็นปึกแผ่นได้อีกครั้งหนึ่งในขณะที่ฝ่ายอยุธยา กำลังประสบกับปัญหาความวุ่นวายในราชสำนักเมื่อสมเด็จพระไชยราชาเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๐๔๔ พระโอรสผู้ทรงพระเยาว์ คือ สมเด็จพระแก้วฟ้า (พระยอดฟ้า) ได้ครองราชสมบัติแทน แต่ถูกท้าวศรี-สูตาจันทร์ และขุนวรวงศาธิราชชิงอำนาจไปได้ แต่ขุนวรวงศาธิราชครองราชสมบัติอยู่ได้เพียง ๔๒ วัน สมเด็จพระเชิยรราชาพระอนุชาของสมเด็จพระไชยราชาก็สามารถยึดอำนาจได้ และปกครองอยุธยาเป็นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ^๓ ความวุ่นวายดังกล่าวจึงยุติลง

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าในระยะที่พม่าประสบความสำเร็จในการรวบรวมบ้านเล็ก เมืองน้อยอยู่นั้น ไม่ปรากฏว่าอยุธยายกกองทัพไปตีหัวเมืองของพม่าแต่ประการใด ดังจะเห็นได้ว่าในรัชกาลของสมเด็จพระไชยราชานั้น เกิดสงครามระหว่างอยุธยากับ เชียงใหม่ขึ้น แต่ไม่ปรากฏว่าพระองค์ยกทัพไปตีหัวเมืองใดของพม่า^๔ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระองค์ติดศึกอยู่ทางเชียงใหม่ประการหนึ่ง กับหัวเมืองพม่าที่อยุธยาต้องการคือทวายนั้น เป็นของอยุธยาแล้ว

^๑พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ และพงศาวดารเหนือ เล่ม ๑ (กรุงเทพ : อรุณสภา, ๒๕๐๔); หน้า ๑๐.

^๒ ฎีกาพระนราธิปประพันท์พงศ์, พระราชพงศาวดารพม่า, (กรุงเทพ : อรุณสภา, ๒๕๐๕).

^๓ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ และพงศาวดารเหนือ เล่ม ๑, หน้า ๑๔-๑๕.

^๔ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา, ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ และพงศาวดารเหนือ เล่ม ๑, หน้า ๑๓-๑๔.

ประการหนึ่ง นอกจากนี้ อาจพิจารณาได้ว่าอยุธยาได้มีนโยบายที่จะแผ่ขยายอาณาเขต ไปยังพม่าอย่างแท้จริง เพียงแต่ต้องการได้เมืองท่าที่จะออกไปสู่ทะเลอันดามัน คือทวาย เป็นของอยุธยาเพื่อประโยชน์ทางการค้าเท่านั้น

นโยบายการขยายอำนาจทางการเมืองของอยุธยานั้น มักจะขยายตัวขึ้นไป ทางเหนือเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งถึงเมื่ออยุธยาจะประสบความสำเร็จในการผนวกสุโขทัยได้แล้ว อยุธยาก็ยังพยายามขยายอำนาจไปถึงลานนาด้วย การขยายตัวขึ้นไปทางเหนือของอยุธยา นี้อาจพิจารณาได้ว่ามีปัจจัยสำคัญ ดังนี้ คือ

ก) ดินแดนทางเหนือมีสภาพเป็นป่าเขา ซึ่งอุดมไปด้วยของป่า อันเป็น สินค้าที่ทำรายได้ให้กับอยุธยาเป็นอย่างมาก เพราะเป็นสินค้าที่ชาวต่างประเทศต้องการ ดังจะเห็นได้ว่ารายการสินค้าที่อยุธยาขายให้กับต่างประเทศนั้นล้วน เป็นของป่า เป็นส่วนใหญ่ ดังที่โทเม ปีเรส (Tomé Pires) รายงานว่าสยามนำเอาข้าวและเกลือจำนวนมากมา ยังมะละกา พร้อมทั้งปลาเค็ม เหล้าที่ทำจากข้าวและผัก นอกจากนี้สินค้าประเภทอาหารแล้ว สยามยังนำสินค้าป่าและแร่ธาตุที่ขายได้ดีมาสู่มะละกาหลายอย่าง คือ ครั่ง กายาน ไม้ฝาง ตะกั่ว ดีบุก เงิน ทองคำ งาช้าง เปลือกประโลง ทองแดงและทองคำเหลือง แหวนทับทิม และเพชร นอกจากนี้ยังนำเอาผ้าเนื้อหยาบของไทยสำหรับขายคนยากจนอีกจำนวนมาก^๑

ข) การขยายอำนาจขึ้นไปทางเหนือนั้น กล่าวได้ว่าเป็นนโยบายขยาย อาณาเขตของอยุธยาที่ต้องการจะเป็นมหาอาณาจักรแถบคาบสมุทรอินโดจีนแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งหลังจากอยุธยาสามารถผนวกสุโขทัยได้แล้ว อยุธยาก็ดำเนินการขยายอาณาเขตต่อไป ยังลานนาที่อยู่เหนือสุโขทัยขึ้นไป แต่ปรากฏว่าในระยะนั้นลานนาก็ประสบความสำเร็จใน การพัฒนาอำนาจรัฐ เช่นเดียวกับอยุธยา อยุธยาจึงได้รับการตอบโต้จากลานนาอย่างเข้มแข็ง

^๑Tomé Pires, The Suma Oriental of Tome Pires, Armando Cortesao (tr.) London, The Hakluyt Society, 1944, pp. 111-113.

และไม่สามารถจะผนวกลานนาเข้าเป็นของอยุธยาได้^๑ จนถึง พ.ศ. ๒๐๑๘ ซึ่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์กล่าวว่า มหาราชมาขอเป็นไมตรี^๒

การเข้ามาเป็นไมตรีของ เชียงใหม่^๓ นับเป็นการปรากฏมิตรภาพระหว่างอยุธยา กับ เชียงใหม่ในระยะสั้น ๆ เท่านั้น เพราะในระยะต่อมาคือในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ปรากฏข้อความว่าพระองค์เสด็จไปตีเมืองลำปาง ใน พ.ศ. ๒๐๕๗^๔ และในรัชกาลต่อ ๆ มา ก็เกิดสงครามระหว่างอยุธยาและลานนาอยู่เนือง ๆ จนถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย

เหตุการณ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าทั้งอยุธยาและลานนาต่างก็แข่งขันกันที่จะมีอำนาจ ในแถบคาบสมุทรอินโดจีนตอนบน ในขณะที่พม่าก็กำลังสร้างอาณาจักรขึ้นในบริเวณลุ่มน้ำอิระวดี-สาละวิน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าทั้งอยุธยาและลานนามิได้มุ่งที่จะเข้าโจมตีพม่าเท่าใดนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าพม่ามิได้เข้ามารบกวนหัวเมืองของไทยและลานนาในระยะนั้น และการยกทัพเข้าไปตีพม่าก็กระทำได้ลำบาก เพราะมีเทือกเขาถนนธงชัย ตะนาวศรี และแดนลาวขวางกั้นอยู่ นอกจากนี้ในระยะก่อน พ.ศ. ๒๐๔๑ พม่าก็อยู่ในสภาวะของการเกิดสงครามภายในอันเกิดจากการพยายามรวบรวมบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่น ทำให้พม่าอยู่ในสภาวะที่ไม่สามารถจะแผ่ขยายอำนาจออกไปยังดินแดนภายนอกได้ และดูเหมือน

^๑ เหตุการณ์ครั้งนี้คือสงครามระหว่างอยุธยากับลานนาในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งในขณะนั้นทางลานนาก็มีกษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถ อยุธยาจึงไม่สามารถผนวกลานนาได้ ดู ประเสริฐ วัฒนกร, "สุโขทัย-อยุธยา และ เชียงใหม่ในตำนานสิบห้าราชวงศ์," ผลงานการค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทย และ เรื่อง เกสือ(ไม้) เติม (กรุงเทพฯ : อักษรสมัย, พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายบุญเรือง วัฒนกร, ๒๕๒๑), หน้า ๑๐๑-๑๐๖.

^๒ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ และ พงศาวดารเหนือ เล่ม ๑, หน้า ๘.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

ว่าอยุธยาเองก็พอใจ เพียงแค่อีกหัว เมืองชายทะเลของพม่าไว้เพื่อเป็น เมืองท่าออกสู่ทะเล อันตามันได้เท่านั้น ดังจะเห็นว่าในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จไปตี เมืองทวาย ใน พ.ศ. ๒๐๓๑^๑

อย่างไรก็ตาม เมื่อพม่าประสบความสำเร็จในการฟื้นฟูอำนาจของตนนับแต่รัชกาล สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตะ เบนชะ เวตี้ เป็นต้นมา พม่าก็เริ่มขยายอำนาจออกนอกเขตแดน ของตน และเริ่มมองเห็นว่าอยุธยาซึ่งกำลังมีอำนาจอยู่ทางแถบลุ่มแม่น้ำ เจ้าพระยานั้นกำลัง ประสบกับความวุ่นวายทางการเมืองอัน เกิดจากการที่มีกษัตริย์ที่ทรงพระ เยาว์และท้าวศรีสุดาจันทร์ สนิบสนุนให้ขุนวรวงศาธิราช เป็นกษัตริย์แทน แต่ไม่เป็นที่ยอมรับของบรรดา เจ้านายและขุนนาง อื่น ๆ จึงถูกโค่นอำนาจลงหลักจากที่ครองราชสมบัติเพียง ๔๒ วัน

๒.๑.๑.๒ การขยายอำนาจทางการเมืองของพม่า

หลังจากที่อาณาจักรพุกามสลายตัวลงประมาณ พ.ศ. ๑๔๓๐ พม่าก็ตกอยู่ในสภาพปั่นป่วนทางการเมือง ดินแดนทั้งหมดแตกแยกออกเป็นแคว้นแคว้น ซึ่งมี ลักษณะคล้ายคลึงกับสภาพบ้านเมืองของไทยในระยะก่อนสมัยอยุธยา แคว้นแคว้นหรือ กลุ่ม เมือง เหล่านี้จะมีทั้งในพม่าทางตอนเหนือและพม่าทางตอนกลาง

ศูนย์กลางอำนาจหรือ เมืองที่สำคัญที่สุดของพม่าตอนเหนือในยุคนั้น คืออังวะ แต่ก็เป็นศูนย์กลางทางการเมืองที่สำคัญที่สุดของพม่าตอนเหนือ เท่านั้น จึงยังไม่สามารถกล่าว ได้ว่า พม่าอยู่ในฐานะที่รวบรวมชนชาติพม่าให้เป็นปึกแผ่นในลักษณะของอาณาจักรได้

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้นับว่าเป็นปัจจัยภายในของพม่า เองที่มีปัญหาความแตกแยก ทางการเมือง และยังไม่สามารถจะสร้าง เสถียรภาพทางการเมืองให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงได้ ส่วนปัจจัยภายนอกนั้น มาจากการรุกรานของพวกไทยใหญ่ซึ่ง เข้ามารุกรานจนพม่าไม่สามารถ จะสร้างอาณาจักรได้ในยุคนั้น

ในระยะที่อังวะ เป็นศูนย์กลางทางการเมืองของพม่าตอนเหนือ นั้น พวกไทยใหญ่ ได้เข้ามารุกรานอังวะ และสามารถตีอังวะแตก ใน พ.ศ. ๒๐๗๐ หลังจากนั้นเมืองตองอู ซึ่งอยู่ในพม่าตอนกลางจะเริ่มทบทวนขึ้น โดยที่มินจินโย (Minkyinyo) เจ้าผู้ครองตองอู ซึ่งถือว่าเป็นปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์ตองอู ได้รวบรวมกำลังและเริ่มต้นที่จะสร้างพม่าใน

^๑พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, เล่ม ๑ หน้า ๑๐.

ระดับอาณาจักร โดยจะต้องขยายอำนาจลงไปยังหัวเมืองมอญซึ่งอยู่ทางตอนใต้เสียก่อน ทั้งนี้เพราะเหตุผลดังต่อไปนี้

๑) ทางหัวเมืองมอญเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญ ข้าวเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างอาณาจักรที่จะต้องมีไว้สำหรับเลี้ยงประชากร, กำลังพลอย่างเพียงพอ แต่พม่าทางตอนเหนือและตอนกลางอันเป็นถิ่นเดิมของชนชาติพม่านั้นไม่เหมาะต่อการปลูกข้าวเท่ากับหัวเมืองมอญ ซึ่งได้แก่พม่าตอนล่างในปัจจุบัน อันเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่า

๒) หัวเมืองมอญเป็นทางออกทะเล ซึ่งหากพม่าตีหัวเมืองมอญได้ พม่าจะมีทางออกทะเล และในขณะนั้นหัวเมืองมอญหลายหัวเมืองที่เป็นเมืองท่าค้าขายแล้ว เช่น ทวาย มะริด เป็นต้น ดังนั้นหากพม่าตีได้หัวเมืองมอญเหล่านี้ก็จะทำให้พม่ามีรายได้จากการค้าเพิ่มขึ้น และนำความมั่งคั่งมาสู่พม่าในที่สุด

ถึงแม้มีจีนโย จะมองเห็นความสำคัญในการตีหัวเมืองมอญ พระองค์ก็ยังมีได้ดำเนินตามนโยบายนี้เพราะสิ้นพระชนม์เสียก่อนใน พ.ศ. ๒๐๗๔ พระเจ้าตะเบงชเวตี้ พระโอรสได้ครองราชสมบัติต่อมา และได้สานต่อนโยบายที่จะตีหัวเมืองมอญของพระราชบิดา

ในรัชกาลพระเจ้าตะเบงชเวตี้ี้เอง ที่พม่าเริ่มอยู่ในฐานะที่จะสร้างอาณาจักรใหม่ โดยขั้นแรกพระองค์สามารถรวบรวมหัวเมืองมอญได้สำเร็จ ขั้นที่สองพระองค์ก็ยกทัพขึ้นไปตีพม่าตอนกลางซึ่งเป็นถิ่นเดิมของราชวงศ์ตองอู และขั้นที่สามพระองค์ตีหัวเมืองพม่าตอนเหนือ ซึ่งเป็นความสำคัญในสายตาของชาวพม่า เพราะพม่าตอนเหนือนั้นเป็นถิ่นเดิมของชาวพม่า ดังนั้นพระเจ้าตะเบงชเวตี้จึงยกทัพไปตีเมืองอังวะ และพุกาม และเป็นที่น่าสังเกตว่าพระเจ้าตะเบงชเวตี้ทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องไปประกอบพระราชพิธีราชาภิเษกที่พุกาม ทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้นพุกามไม่มีความสำคัญทางการเมืองและเศรษฐกิจเลย แต่พระองค์ต้องการแสดงให้เห็นว่าพระองค์นั้นกำลังทำหน้าที่รวบรวมพม่าให้ยิ่งใหญ่เหมือนกับอาณาจักรพุกาม

หลังจากทำพิธีราชาภิเษกที่พุกามแล้ว พระเจ้าตะเบงชเวตี้ก็เสด็จกลับมายังหัวเมืองมอญ และตั้งเมืองหงสาวดีเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรพม่าภายใต้ราชวงศ์ตองอู

เพื่อแสดงว่าบัดนี้หัว เมืองมอญเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรพม่าแล้ว จึงกล่าวได้ว่า ในรัชกาลพระเจ้าตะเบงชเวตี้^๑ พม่าประสบความสำเร็จในการรวบรวมบ้านเมืองให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในระดับอาณาจักร เป็นครั้งแรก หลังการสลายตัวของอาณาจักรพุกาม

สภาพทางการเมืองดังกล่าวนี้ เป็นผลให้เกิดการเผชิญหน้ากับอาณาจักรใกล้เคียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งอยุธยา เนื่องจากในขณะนั้นอยุธยาเป็นอาณาจักรที่มีความมั่นคงอยู่แล้วในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป ดังนั้นเมื่อพม่าสามารถรวบรวมอาณาจักรขึ้นมาได้ใหม่ ปรากฏการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นจึงเกิดการเผชิญหน้าระหว่างอาณาจักรพม่ากับอาณาจักรอยุธยาในที่สุด

ในช่วงนี้เอง พระเจ้าตะเบงชเวตี้ทรงทราบข่าวว่าอยุธยากำลังมีปัญหาการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในปลายรัชสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช^๒ จึงเป็นจังหวะเหมาะที่พระเจ้าตะเบงชเวตี้จะเข้าโจมตีอาณาจักรอยุธยาเมื่อกำลังมีปัญหาภายในเช่นนี้ แต่กว่าพระองค์จะยกทัพเข้ามาถึงอยุธยาก็เป็นสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแล้ว ดังนั้นสงครามระหว่างอยุธยาและพม่าจึงปรากฏขึ้นในระยะนี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะในขณะนั้นทั้ง ๒ อาณาจักรต่างก็มีความยิ่งใหญ่ พอ ๆ กัน

^๑พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนี้ว่า "ขณะ เมื่อแผ่นดินพระนครศรีอยุธยาเป็นทวยศก็ปรากฏขึ้นไปกรุงหงสาวดี สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีแจ้งพฤติเหตุไปว่าสมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้าแผ่นดินพระนครศรีอยุธยาสวรรคตแล้ว เสนาบดียกพระยอดฟ้าราชกุมารพระชนม์ ๑๑ ขวบ ขึ้นครองราชสมบัติ แม้อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ มารดาพระยอดฟ้า กระทำทูลอาราธนาสมัครสัจจวาสนด้วยขุนชินราช ให้ฆ่าพระยอดฟ้าเสีย ยกขุนชินราชขึ้นผ่านพิภพกรุงทวารวดีศรีอยุธยา เสนาพศุภามาตย์มีความพิโรจน์เคืองแค้นคิดกันฆ่าขุนชินราชและแม้อยู่หัวศรีสุดาจันทร์เสีย แผ่นดินเป็นจราจล สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทรงดำริว่า ถ้าพระนครศรีอยุธยาเป็นดังนี้จริง เห็นว่าขอบขัณฑสีมาแลพศุภามาตย์ทั้งปวงจะกระด้างกระเดื่องมิปกติ ถ้ายกกองทัพรุกไปโจมตีเอา เห็นจะได้พระนครศรีอยุธยาโดยง่าย"

ดู พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์(จาด) เล่ม ๑ (กรุงเทพ : กุรุสภา, ๘๕๐๔), หน้า ๓๘-๓๙.

พระเจ้าตะเบงชเวตี้ ได้ยกกองทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. ๒๐๔๑^๑ ในขณะที่ยังมีสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเพิ่งครองราชสมบัติได้เพียง ๗ เดือน อยุธยาจึงอยู่ในสภาพที่ยังไม่พร้อมที่จะรับศึกพม่าเท่าใดนัก แม้ว่าจะสามารถแก้ไขสถานการณ์ภายในให้อยู่ในภาวะที่สงบได้แล้วก็ตาม ผลของสงครามจึงปรากฏออกมาในรูปของการสูญเสีย (ซึ่งพงศาวดารฝ่ายไทยไม่ยอมรับว่าเป็นการเสียเอกราชครั้งแรกของกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่า) คือ สมเด็จพระสุริโยทัยถูกฟันสิ้นพระชนม์ในสนามรบ และต้องยอมให้พม่านำสมเด็จพระมหาธรรมราชา ราชบุตรเขยและสมเด็จพระราเมศวร พระโอรสไปเป็นตัวประกันถึงเมืองกำแพงเพชร^๒ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าพม่าได้ทำลายกรุงพระนครศรีอยุธยาหรือยึดอำนาจทางการเมืองของอยุธยาแต่ประการใด ดังนั้นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงปกครองจนถึงสิ้นพระชนม์ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าในระยะนั้นพม่ายกกองทัพมารบกวณอยุธยาอยู่เสมอ โดยอ้างสาเหตุการขอช้างเผือก และการชิงตัวพระเทพกษัตรี จากสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ซึ่งจะเป็นสงครามระยะยาวไปจนถึงรัชกาลและต่อเนื่องไปถึงรัชกาลสมเด็จพระมหินทราธิราชซึ่งกรุงศรีอยุธยาถูกพม่านุก เข้ายึดครองเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๑๑๒

การอ้างสาเหตุดังกล่าวนี้ อาจเป็นการที่พม้ามองเห็นว่าอยุธยาเป็นประเทศราชของตนแล้วจึงควรส่งเครื่องบรรณาการมาให้ ดังนั้นจึงปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ว่า พระเจ้าหงสาวดีเสด็จมาตีหัวเมืองเหนือของอยุธยาได้ แล้วยกพลลงมากรุงศรีอยุธยา และมีการเจรจากันของกษัตริย์อยุธยาและกษัตริย์พม่าที่วัดพระเมรุ โดยพระเจ้าหงสาวดีทรงขอลสมเด็จพระราเมศวรไปเป็นตัวประกัน และช้างเผือก

^๑พงศาวดารพม่าและพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ระบุตรงกันว่า สงครามระหว่างไทยกับพม่าเกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๐๔๑ อุกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, พงศาวดารพม่า (กรุงเทพฯ : อรุณสภา, ๒๕๐๕) หน้า ๑๓๓ และ พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ และพงศาวดารเหนือ เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ : อรุณสภา, ๒๕๐๕), หน้า ๑๔.

^๒พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ และ พงศาวดารเหนือ เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ : อรุณสภา, ๒๕๐๕), หน้า ๑๕.

อีก ๔ เชือก^๑ ส่วนการชิงตัวของพระเทพกษัตริ์ พระธิดาในสมเด็จพระมหาจักรพรรดิไปถวายพระเจ้าหงสาวดี ในขณะที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงส่งพระเทพกษัตริ์ไปยังกรุงศรีสัตนาคณหุตนั้น ก็เพราะพม่าไม่ต้องการให้อยุธยาหาพันธมิตรมาต่อต้านอำนาจของตนได้ พม่าจึงยกทัพมายังกรุงพระนครศรีอยุธยาอีก ใน พ.ศ. ๒๑๑๒ และใน พ.ศ. ๒๑๑๒ กรุงพระนครศรีอยุธยาก็เสียแก่พม่า การที่พม่าบุกเข้าตีอยุธยาในครั้งนี้อาจเป็นเพราะพม่าต้องการที่จะควบคุมอยุธยามากขึ้น เพื่อไม่ให้อยุธยากระด้างกระเดื่องต่อพม่าได้เหมือนในระยะที่ผ่านมา แต่พม่าก็ควบคุมอยุธยาอยู่ได้ไม่นาน เพราะปรากฏว่าสมเด็จพระนเรศวรซึ่งเป็นพระโอรสของ พระมหาธรรมราชาซึ่งพม่าให้ครองอยุธยาอยู่ในขณะนั้นได้ทรงฟื้นฟูอำนาจของอยุธยาได้สำเร็จอีกครั้งหนึ่ง

จากเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ไม่ว่าจะเป็นสงครามไทย-พม่า คราวสมเด็จพระสุริโยทัย ขาดคอช้างก็ตี สงครามคราวเสียช้างเผือกก็ตี หรือสงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ ใน พ.ศ. ๒๑๑๒ ก็ตี ล้วนแล้วแต่มาจากนโยบายการขยายอำนาจทางการเมืองของพม่า ที่ต้องการจะควบคุมอยุธยาไว้ในอำนาจ และขยายอาณาเขตมาทางแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา เพื่อความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรพม่า ที่จะครองอำนาจเหนืออาณาจักรอื่น ๆ ในแถบภูมิภาคเดียวกัน ในขณะที่เดียวกับอยุธยาที่พยายามรักษาเอกราชของตนไว้ และพยายามสร้างความยิ่งใหญ่ของตนเช่นเดียวกัน ดังนั้นสงครามระหว่างอยุธยากับพม่าจึงเกิดขึ้นเพราะสาเหตุที่ต่างฝ่ายต่างก็พยายามขยายอำนาจทางการเมืองของตน

๒.๑.๒ เส้นทางเดินทัพระหว่างอยุธยาและพม่า

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระราชทานูภาพกล่าวถึงเส้นทางเดินทัพระหว่างไทยกับพม่าไว้ว่า

...อันหนทางคมนาคมในระหว่างมอญกับไทยนั้น มีทางหลวงสำหรับไปมา แต่โบราณ ๒ ทางร่วมกันที่เมืองเมาะตะมะ ทางสายเหนือออกจากเมืองเมาะตะมะ ขึ้นทางแม่น้ำจนถึงบ้านตะพู(เมืองแครง) แล้วเดินบกมาข้ามแม่น้ำ

^๑ดู พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ และพงศาวดาร-เหนือ เล่ม ๑, หน้า ๑๘-๑๙.

กลับ (เกาะกริต) แม่น้ำแม่ย (คือเมียววดีที่เป็นแดนทุกวันนี้) แม่น้ำสอดมาทางด่านแม่ละเมา มาลงท่าแม่น้ำปิง ตรงบ้านระแหงที่ตั้งเมืองตากทุกวันนี้ ทางสายนี้เป็นทางไปมากับหัวเมืองไทยฝ่ายเหนือ ตลอดจนถึงเมืองเชียงใหม่ ในหนังสือพระราชพงศาวดาร เรียกว่า "ทางด่านแม่ละเมา" ทางสายให้อีกสายหนึ่งนั้น ออกจากเมืองเมาะตะมะมาทางแม่น้ำอิศริน (เมืองเชียงกราน จนถึงเมืองสมิ แล้วเดินบกข้ามแม่น้ำสะกลิกแม่น้ำกษัตริย์ข้ามภูเขาเข้าแดนไทยทางด่านพระเจดีย์สามองค์ (ด่านนี้จะเรียกว่าด่านพระเจดีย์สามองค์แต่ก่อนแล้ว หรือเพ็งมาเรียกเมื่อครั้งสมเด็จพระนเรศวร ดังกล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดารข้อนี้ยังสงสัยอยู่) มาลงลำน้ำแดงน้อยที่สามสบ (ที่เรียกว่าสามสบ หมายความว่า เป็นลำน้ำทั้งสาม คือลำน้ำน้อยหนึ่ง ลำน้ำเดหนึ่ง ลำน้ำปิงหนึ่งร่วมกันตรงนั้น) แต่สามสบจะใช้เรือล่องลงมาทางเมืองไทรโยค จนออกแม่น้ำแควใหญ่เมืองกาญจนบุรีที่ล้นข้าง (ตรงเมืองทุกวันนี้) ได้ทางหนึ่ง ถ้าเดินบก แต่สามสบเดินเมืองไทรโยค (เก่า) แล้วตัดข้ามมาลงลำน้ำแควใหญ่ที่เมืองศรีสวัสดิ์หรือที่ทำกระดานด่านกรามข้าง แล้วเดินเลียบลำน้ำแควใหญ่ลงมาจนถึงเมืองกาญจนบุรี (คือเมืองเก่าอยู่ใกล้เขาชนไก่) ซึ่งตั้งอยู่ในทุ่งลาดหญ้าเชิงเทือกเขาบรรทัด แต่นั้นมาก็เป็นที่ราบใช้เกวียนและเรือได้ทั้งสองสถาน ทั้งนี้เป็นทางสำหรับไปมากับกรุงศรีอยุธยาและหัวเมืองข้างใต้ เรียกว่า "ทางด่านพระเจดีย์สามองค์" พระเจ้าหงสาวดีหมายจะตีกรุงศรีอยุธยา จึงยกมาทางด่านพระเจดีย์สามองค์...^๑

จากเส้นทางดังกล่าวนี้ทำให้มองเห็นว่า เมื่อพม่าจะเข้ามาตีอยุธยา นั้นสามารถเดินทางเข้ามาได้ ๒ ทางคือทางด่านแม่ละเมาซึ่งอยู่ทางเหนือกับทางด่านพระเจดีย์ ๓ องค์ ซึ่งอยู่ทางใต้

ถ้าพิจารณาเส้นทางเดินทัพทั้ง ๒ เส้นทางแล้วจะเห็นได้ว่า เส้นทางที่เข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์นั้น เป็นเส้นทางที่สั้นกว่า และเดินทางสะดวกกว่าเส้นทางด่านแม่ละเมา เพราะเพียงแต่ยกเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์เข้าเขตเมืองกาญจนบุรี เข้า

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชไชย, ไทยรบพม่า (กรุงเทพฯ : อักษรบริการ, ๒๕๐๕), หน้า ๑๔-๑๕.

เขตเมืองสุพรรณบุรีแล้ว เขตเมืองอ่างทองแล้วก็เข้าสู่อยุธยาได้โดยสะดวก แต่เมื่อวิเคราะห์
 การเดินทางของพม่ามายังกรุงศรีอยุธยาแล้ว พม่ามิได้เดินทางทางด่านพระเจดีย์สามองค์
 เสมอไป ดังจะเห็นได้ว่าในสงครามเสียช้างเผือกในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดินั้น
 พระเจ้าหงสาวดีทรงยกทัพเข้ามาทางเหนือและตีหัวเมืองทางเหนือได้ทั้งหมด แล้วจึงยก
 ทัพเข้ามายังกรุงพระนครศรีอยุธยา^๑

การยกทัพเข้ามาทางเหนือของสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีในครั้งนั้น เห็นจุดประสงค์ได้
 ชัดเจนว่าพระองค์ต้องการจะตัดกำลังของฝ่ายอยุธยา ก่อน โดยเฉพาะเมืองพิษณุโลกนั้น
 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงโปรดให้สมเด็จพระมหาธรรมราชา พระราชบุตรเขยครองอยู่
 พิษณุโลกจึงเปรียบเสมือนเมืองลูกหลวงของอยุธยา ที่จะเป็นที่ฐานกำลังของอยุธยาและเป็น
 กลไกอันหนึ่งที่จะควบคุมหัวเมืองทางเหนือให้อยู่ในอำนาจของอยุธยา ดังนั้นเมื่อสมเด็จพระเจ้า-
 หงสาวดีทรงตีเมืองพิษณุโลกและทรงตีหัวเมืองทางเหนือไว้ได้แล้ว การเข้าตีอยุธยาก็ทำได้
 ง่ายขึ้น เพราะฐานกำลังของอยุธยาถูกทำลายไปเสียแล้ว ปรากฏว่าผลเป็นไปตามที่พระองค์
 คาดคิดไว้ คือสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงยอมถวายสมเด็จพระราเมศวรมาเป็นตัวประกัน
 และถวายช้างเผือกให้อีก ๔ เชือก^๒

ในบางครั้งพม่าก็ใช้วิธียกเข้ามาทั้ง ๒ ทาง เพื่อมาบรรจบตีอยุธยา
 และเป็นการตัดกำลังพลของฝ่ายอยุธยาไปด้วย ดังจะเห็นได้จากการที่พม่ายกทัพเข้ามาใน
 พ.ศ. ๒๓๑๐ นั้น พม่าคงเตรียมการที่จะเข้าตีอยุธยาให้ได้ จึงใช้วิธีการรบแบบกองโจร
 เที่ยวปล้นเอาเมืองต่าง ๆ ทั้งทางเหนือ และทางตะวันตกซึ่งแสดงว่าพม่าคงจะยกเข้ามาทั้ง
 ๒ ทาง แต่มิได้เข้ามาในรูปแบบของกองทัพใหญ่^๓ กลยุทธ์ที่พม่านำมาใช้ในครั้งนี้นับว่าได้

^๑ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์และพงศาวดารเหนือ
 เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ : ศรุสภา, ๒๕๐๔, ๒๕๐๕), หน้า ๑๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

^๓ สมเด็จพระยาตากำรกราชานุภาพ, ไทยรบพม่า, หน้า ๓๔๓.

ผลมาก เพราะนอกจากจะเป็นการทำลายกำลังพลของฝ่ายอยุธยาได้แล้ว ยังสร้างความ
สับสนให้กับอยุธยาว่าควรจะรับทัพพม่าในรูปแบบใด ในที่สุดก็เลือกวิธีตั้งรับอยู่ในพระนคร
ซึ่งเท่ากับ เป็นการเปิดโอกาสให้พม่าเข้าปล้นเมืองต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น และสามารถเข้าตี
กรุงพระนครศรีอยุธยาได้ไม่ยากนัก การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ จึงอยู่ในสภาพที่บ้านเมือง
ถูกทำลายยับเยินกว่าครั้งก่อนมาก

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตุว่า เส้นทางที่พม่ายกทัพเข้ามาบ่อยครั้งที่สุดคือเส้นทาง
สายด่านพระเจดีย์สามองค์ ทั้งนี้เพราะเป็นเส้นทางที่สั้นที่สุด และสะดวกที่สุดที่จะเข้าถึง
อยุธยาได้โดยสะดวกดังได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้นหากพม่ามุ่งที่จะเข้าตีอยุธยาโดยไม่ต้อง
ตีกำลังของหัวเมืองทางเหนือก่อน พม่าก็มักจะยกเข้ามาทางด่านเจดีย์สามองค์นี้ ซึ่ง
นอกจากจะเป็นทางที่สะดวกแล้ว ยังเป็นการตัดกำลังพลตามหัวเมืองทางตะวันตก เช่น
กาญจนบุรีและสุพรรณบุรีด้วย

จากการพิจารณาเส้นทางการเดินทางทัพของสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระ-
มหาอุปราชา ซึ่งยกทัพมาตีอยุธยาใน พ.ศ. ๒๑๓๕ ตามที่ปรากฏในพงศาวดารทั้งฝ่ายไทย
และฝ่ายพม่า ทำให้มองเห็นเส้นทางเดินทางทัพของพม่าซึ่งเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์
และเส้นทางเดินทางทัพของฝ่ายไทยที่ออกไปตั้งรับพม่านอกเขตพระนครศรีอยุธยาดังต่อไปนี้

ศูนย์วิทยพัชการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ ๓ เส้นทางเดินทัพของสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระมหาอุปราชา
ในสงครามยุทธหัตถี พ.ศ. ๒๑๓๕

รายการ	ฉบับหลวงประเสริฐ	ฉบับพม่า	ฉบับอื่น ๆ
ฝ่ายสมเด็จพระมหา- อุปราชา			
๑. วันยกทัพ	วันศุกร์แรม ๒ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีมะโรง ศักราช ๔๕๔ (พ.ศ. ๒๑๓๕)	วันพุธขึ้น ๗ ค่ำ เดือนอ้าย พ.ศ. ๒๑๓๕	ลัทธิราช ๔๔ ปีเถาะ เอกศก(พ.ศ.๒๑๑๒) ลัทธิราช ๔๕๒ ปีมะโรง โทศก(พ.ศ.๒๑๒๓)
๒. กำลังพล		พลฉกรรจ์ ๒๕๐,๐๐๐ ช้างเครื่อง ๑,๕๐๐ ม้า ๒๐,๐๐๐ และมีกองทัพ ผสมอีกสามกอง- ทัพ	พลห้าสิบหมื่น ช้างเครื่องเจ็ดร้อย ม้าสามพัน
๓. การเดินทัพ	ยกมาแต่หงสา	ยกมาจากกรุง- หงสาวดี	ข้ามเมืองเมาะตะมะมา โดยแม่น้ำชัตริย์ เข้า ทางพระเจดีย์สามองค์

ตารางที่ ๓ (ต่อ)

รายการ	ฉบับหลวงประเสริฐ	ฉบับหม่า	ฉบับอื่น ๆ
๔. ปลายทาง ฝ่ายสมเด็จพระ- นเรศวร ๑. ทราบข่าว ๒. การเตรียมพล	ครั้งถึงเดือนยี่ ยกมา ถึงแดนสุพรรณบุรี แต่ ตั้งทัพตำบลตระพังตรุ ศักราช ๙๕๔ ปีมะโรง อุปราชยกมาแต่หงสา วันอาทิตย์ขึ้น ๙ ค่ำ เดือนยี่ เสด็จยาตราทาง ชลมารค หัดไม้ข่มนาม ตำบลหล่มพลี ตั้งทัพชัย ตำบลม่วงหวาน	ลุแคว้นอยุธยา ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๓ พ.ศ. ๒๑๓๕	ถึงเมืองกาญจนบุรี ประทับแรม รุ่งขึ้น มาถึงตำบลตระพังตรุ ให้ตั้งทัพไชยโดย ขบวน วันเสาร์เดือนอ้าย ขึ้น ๑๒ ค่ำ เพลาเย็น (ฉบับหนึ่งว่าขึ้น ๑๑ ค่ำ) ได้รับหนังสือบอกมาแต่ เมืองกาญจนบุรี วันอาทิตย์ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือนยี่ (ทัพหน้า ๕๐,๐๐๐ (ฉบับบริติชว่า ๑๐,๐๐๐) ทัพหลวง ๑๐๐,๐๐๐ เรือ ขบวนพยุหยาตราโดยทาง ชลมารคถึงประทับขนานหน้า พลับพลาไชยป่าโมก เสด็จ จัดประทับแรมที่นั่น

ตารางที่ ๓ (ต่อ)

รายการ	ฉบับหลวงประเสริฐ	ฉบับหม่า	ฉบับอื่น ๆ
๓. เส้นทางเดินทัพ	เดือนยี่ ขึ้น ๑๒ ค่ำ รุ่ง แล้ว ๒ นาฬิกา ๔ บาท เสด็จทางสถลมารค (ตำบلم่วงหวาน)	ยกพลโยธาออกจาก พระนครตรงมาหมาย จะสู้ประยูทธ	๑๑ทุ่ม ๓ บาท ทัพหลวง เสด็จพระราชดำเนิน ทางสถลมารค(จาก ป่าโมก) เสวยที่บ้าน ละแก้วละเลา(บางฉบับ ว่าบ้านสะแก้วสะเลา) บ้านสามโมงถึงตำบล หนองสาหร่าย
๔. สถานที่รบ	เดือนยี่แรม ๒ ค่ำ รุ่งแล้ว ๕ นาฬิกา ๓บาท เสด็จทรงช้างต้น... ออกรบพระมหาอุปราชา ตำบลหนองสาหร่าย	มหาอุทธรนาการ คราวนี้ได้ทำยุทธ กันใกล้พระนคร- ศรีอยุธยา	ยาดราพระคชาธาร เป็น บาทสะเทิมมาเบื้องขวา ปะทะฝ่ายซ้ายข้าศึก... สวมพระศัพพระมหาอุปรา- ชาไว้ที่ตำบลตระพังตรุ

ที่มา กรมศิลปากร, การพิจารณาปัญหาเรื่องเจดีย์โบราณที่อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี
(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๑๔), หน้า ๗๓-๗๔.

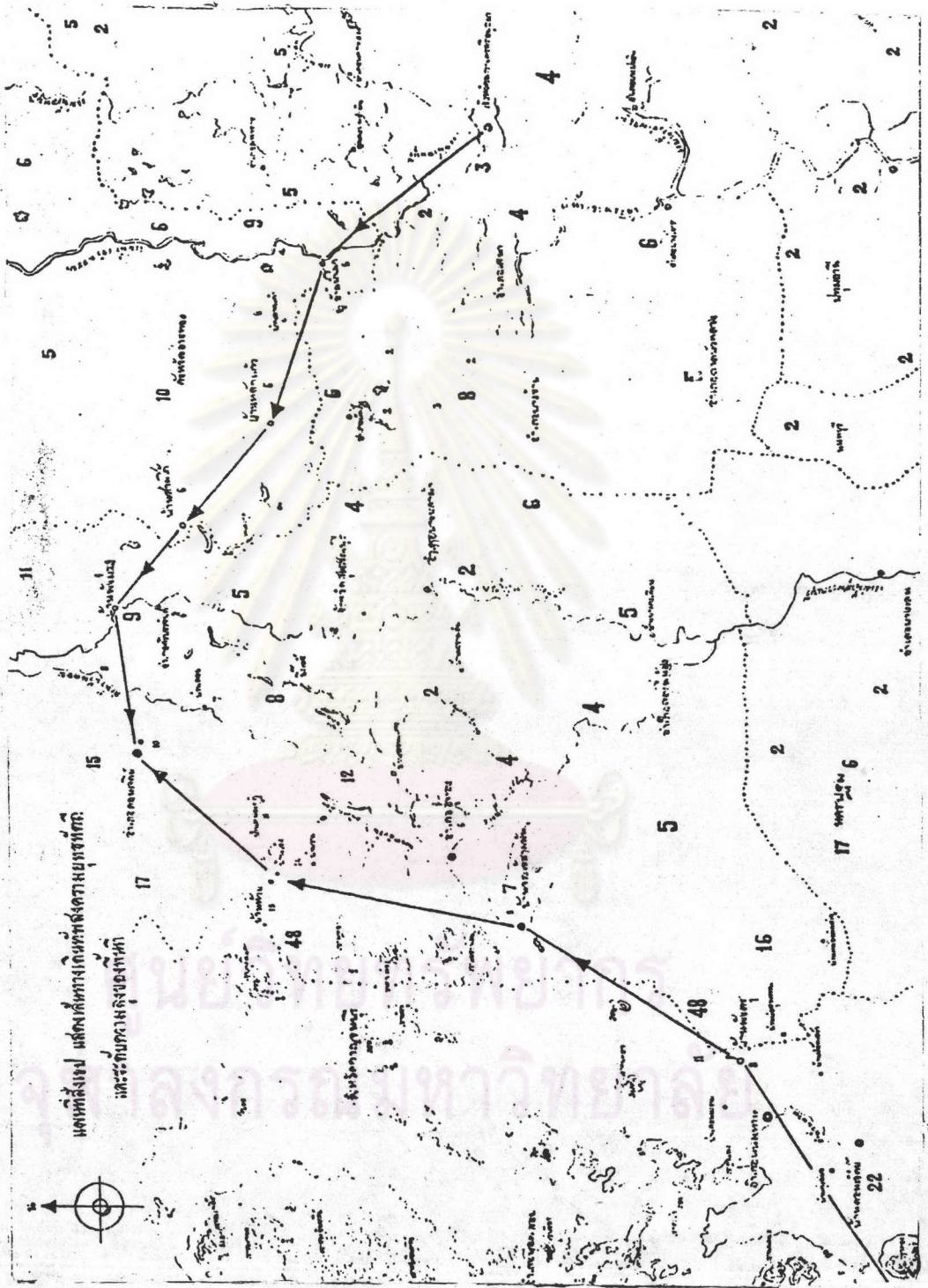
ข้อมูลดังกล่าวนี้ทำให้มองเห็นเส้นทางเดินทัพของฝ่ายพม่าและอยุธยาได้ชัดเจนขึ้น โดยที่พม่าจะยกทัพเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์เข้าสู่เขตเมืองกาญจนบุรี และเขตเมืองสุพรรณบุรีตามลำดับ ส่วนฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรนั้น เมื่อพระองค์ทรงทราบข่าวศึกว่า สมเด็จพระมหาอุปราชาจะยกทัพมาจากกรุงหงสาวดีเพื่อมาตีกรุงศรีอยุธยา นั้น พระองค์ก็เตรียมการสำหรับรับกองทัพพม่า โดยใช้วิธีออกมาตั้งรับทัพพม่าถึงนอกเขตพระนครโดยเสด็จทางชลมารคจากกรุงพระนครศรีอยุธยาไปยังตำบลม่วงหวาน แล้วเสด็จทางสถลมารคจากตำบลม่วงหวานขึ้นมาจนถึงแขวงเมืองสุพรรณบุรี และปะทะกับทัพของสมเด็จพระมหาอุปราชาที่ตำบลหนองสาหร่ายแขวงเมืองสุพรรณบุรีนั่นเอง

เมื่อพิจารณาเส้นทางเดินทัพดังกล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่าทั้งสมเด็จพระนเรศวรและพระมหาอุปราชาจะใช้เส้นทางเดินทัพทางสถลมารคเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะการเดินทัพทางบกนั้นสามารถเคลื่อนขบวนเร็วพลได้สะดวกกว่าทางน้ำ ซึ่งจะต้องอาศัยเรือเป็นพาหนะขนส่ง ส่วนทางบกนั้นทหารสามารถเดินด้วยเท้าได้จึงไม่จำเป็นต้องอาศัยพาหนะในการขนส่งมากนัก นอกจากสัตว์พาหนะคือช้างและม้าซึ่งพระมหากษัตริย์และแม่ทัพนายกองใช้เป็นพาหนะในการเดินทัพและยุทธนาการกับฝ่ายข้าศึก

การเดินทัพนั้นมีข้อควรระวังตรงที่ว่า จะต้องเลือกเดินทัพในที่ดอนซึ่งจะสามารถหลีกเลี่ยงการเดินผ่านเส้นทางที่ถูกน้ำท่วมได้ เพราะถ้าหากเดินทัพผ่านบริเวณที่ถูกน้ำท่วม การเดินทัพจะไม่สะดวกเหมือนเดินบนพื้นดินที่แห้ง ทั้งนี้เพราะต้องเสียเวลาในการหาพาหนะคือเรือสำหรับลำเลียงพล และการเดินลุยโคลน ลุยน้ำนั้นนับว่าเป็นอุปสรรคที่ทำให้การเดินทัพทางบกล่าช้าและไม่สะดวกยิ่งขึ้น ดังนั้นเมื่อพิจารณาความสูงของพื้นที่บริเวณที่เป็นเส้นทางเดินทัพของสมเด็จพระนเรศวรและพระมหาอุปราชาแล้ว จะเห็นว่าเป็นเส้นทางผ่านพื้นที่ที่เป็นที่ดอนทั้งสิ้น ซึ่งจะเห็นได้จากแผนที่สังเขปแสดงเส้นทางเดินทัพสงครามยุทธหัตถีและระดับความสูงของพื้นที่ ดังต่อไปนี้

แผนที่ที่ ๑ แผนที่สังเขป แสดง เส้นทาง เดินทัพสงครามยุทธหัตถีและระดับความสูงของพื้นที่

จากแผนที่ดังกล่าวจะเห็นเนื้อที่ของเมืองสุพรรณบุรีและอยุธยาเป็นที่ลุ่มเหมือนแอ่งน้ำใหญ่ มีลักษณะครึ่งวงรี ส่วนที่ดินตอนเป็นคันแนวสูงเป็นขอบอยู่ทางตอนเหนือ โดยแสดงระดับความสูงของพื้นดินจากระดับน้ำทะเลเป็นตัวเลข ใ้มองเห็นความแตกต่างกันอย่างชัดเจน แนวความสูงคือที่ดินตอนนี้จะเริ่มต้นจากอำเภอป่าโมกในจังหวัดอ่างทองไปอำเภอศรีประจันต์ อำเภอคอนเจดีย์ อุทอง จระเข้สามพัน ในเขตจังหวัดสุพรรณบุรี อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ตามลำดับ โดยมีกำหนดว่าส่วนสูงนั้นจะเริ่มตั้งแต่ ๖-๗-๘ เมตรขึ้นไป

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเส้นทางเดินทัพของสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระมหาอุปราชามิได้เดินทัพเข้าสู่ตัวเมืองสุพรรณบุรี ซึ่งมีสภาพเป็นที่ลุ่ม มีระดับความสูงเพียง ๔ เมตร และเป็นที่น่าสังเกตว่าเส้นทางที่ตัดตรงจากสุพรรณบุรีมาสู่อุทยานั้นมีสภาพเป็นที่ลุ่มต่ำมากคือมีความสูงเพียงแค่ ๒-๓ เมตรเท่านั้น ด้วยเหตุนี้สมมุติฐานที่ว่าสุพรรณบุรีเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์จึงควรจะได้นำกลับมาทบทวนศึกษาใหม่อีกครั้งหนึ่ง

๒.๒ สุพรรณบุรีกับเส้นทางยุทธศาสตร์ในสงครามไทยพม่า

จากการที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงค้นพบว่าที่เมืองสุพรรณบุรีนั้นมีซากของกำแพงเมืองขนาดใหญ่ และเป็นที่ตั้งของเจดีย์ยุทธหัตถีอันเป็นที่ระลึกถึงชัยชนะแห่งยุทธนาการระหว่างสมเด็จพระนเรศวร และสมเด็จพระมหาอุปราชาใน พ.ศ. ๒๑๓๕ นั้น ทำให้เกิดความเชื่อว่าสุพรรณบุรีอยู่ในฐานะ เมืองหน้าด่านป้องกันพระนครทางทิศตะวันตกของอยุธยา^๑

^๑ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวถึงลักษณะและเมืองหน้าด่านของอยุธยาไว้ว่า "พระนครหรืออยุธยามีเมืองป้อมปราการด่านชั้นในสำหรับป้องกันราชธานีทั้ง ๔ ทิศ ทิศเหนือคือเมืองลพบุรี ทิศตะวันออกคือ เมืองนครนายก ทิศใต้ คือเมืองพระประแดง (อยู่ที่ราชบุรีนะ) ทิศตะวันตก คือ เมืองสุพรรณบุรี..." ดู สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม (กรุงเทพฯ : คุรุสภา, ๒๔๙๒), หน้า ๒๗.

แต่เมื่อพิจารณาถึงระดับความสูงของพื้นที่ของตัวเมืองสุพรรณบุรีกับการเดินทางบกแล้ว ตัวเมืองสุพรรณบุรีนั้นไม่ควรจะอยู่ในเส้นทางเดินทาง เพราะมีสภาพราบลุ่มต่ำ เมื่อถึงฤดูน้ำหลากท้องทุ่งจะมีสภาพเป็นเว้าใหญ่ น้ำจะเอ่อนองเสมือนกักไว้ในแอ่งน้ำที่มาเป็นเวลานานถึง ๗-๘ เดือน กระแสน้ำจึงจะค่อย ๆ ลดลง ในปีหนึ่ง ๆ ความสูงของระดับน้ำจะประมาณ ๕-๗ เมตร จึงไม่เป็นปัญหาเลยว่าการสัญจรไปมาทำไมจึงต้องใช้เรือ กระแสน้ำจะเริ่มลดลงเมื่อเริ่มเข้าเดือนพฤศจิกายน และกว่าพื้นดินจะปรากฏและแห้งสนิทเช่นเดิมจะเป็นเวลาอีกประมาณ ๓ เดือน ซึ่งในช่วงเวลาตอนนี้แทบที่จะไม่เห็นร่องรอยว่าเป็นท้องน้ำมาก่อนเลย พื้นดินจะเป็นทุ่งกว้างสามารถเดินติดต่อถึงกันตลอดฤดูหนาวและฤดูร้อน และจะเปลี่ยนสภาพเป็นท้องน้ำอีกเมื่อเข้าฤดูฝน วนเวียนเป็นวัฏจักรเช่นนี้ไม่เปลี่ยนแปลงตั้งแต่โบราณกาลมาจนปัจจุบัน^๑ ดังนั้นการเดินทางโดยผ่านเข้าไปยังตัวเมืองสุพรรณบุรีนั้นนับว่า "เสี่ยง" อยู่มาก เพราะหากเป็นช่วงฤดูน้ำหลากการเดินทางจะกระทำได้ลำบาก และต้องรออีกประมาณ ๗-๘ เดือนน้ำจึงจะค่อย ๆ ลดลง และจะมีเวลาที่เป็นระยะที่น้ำแห้งสนิทจริง ๆ ในระยะเพียง ๒-๓ เดือน เท่านั้น

จากสภาพดังกล่าวทำให้ตัว เมืองสุพรรณบุรีไม่อยู่ในทำเลที่เหมาะสมสำหรับการเดินทางเข้ามา แม้ว่าตัวเมืองสุพรรณบุรีจะเป็นชัยภูมิที่ดีอยู่บ้างในแง่ที่เป็นเมืองที่มีป้อมปราการ ซึ่งหากพม่าเข้ายึดครองใช้ที่จะใช้เมืองสุพรรณบุรีเป็นที่มั่นสำหรับต่อสู้กับอยุธยาได้ ในขณะเดียวกันหากอยุธยายกทัพมาถึง เมืองสุพรรณบุรีได้ก็สามารถใช้เป็นที่ยึดมั่นสำหรับป้องกันข้าศึกมิให้ยกลี้ว้งไปถึงกรุงพระนครศรีอยุธยาได้เช่นกัน แต่ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่าพม่าเข้าตีตัวเมืองสุพรรณบุรีและมีสงครามระหว่างไทยกับพม่าในตัวเมืองสุพรรณบุรี นอกจากที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงกล่าวไว้ในพระนิพนธ์เรื่องไทยรบพม่า^๒ และในพระราชพงศาวดาร

^๑ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พม่าเข้ามาทางสุพรรณบุรีในสงครามคราวสมเด็จพระสุริโยทัยขาดคอช้าง ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิว่า "... พระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวศย์ยกกองทัพเข้ามาถึงเมืองกาญจนบุรี ไม่เห็นผู้ใดต่อสู้ก็ยกลี้ว้งเข้าเขตเมืองสุพรรณบุรีทางปากแพรก บ้านทวน กะพังตรุ จระเข้สามพัน เมืองอุ้มทอง บ้านโค้งคอนระดัง หนองสาหร่าย แล้วเข้าถึงเมืองสุพรรณบุรี กองทัพไทยทานกำลังไม่ได้ก็ถอยหนีมากรุงศรีอยุธยา" แต่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาหลวงประเสริฐ และพระราชพงศาวดาร

กรุงศรีอยุธยาบางฉบับที่แต่งและชำระขึ้นในสมัย ธนบุรี-รัตนโกสินทร์^๑ นอกจากนั้นขอบเขตของคำว่า "เมืองสุพรรณบุรี" ที่ปรากฏในเอกสารเหล่านี้ก็กว้างเกินกว่าที่จะตีความเป็นตัวเมืองสุพรรณบุรีเพียงอย่างเดียว เพราะอาจหมายถึงเขตแดนของเมืองสุพรรณบุรีทั้งหมดก็ได้

ความไม่ชัดเจนของเส้นทางเดินทัพในระยะแรกที่เกิดสงครามระหว่างไทยกับพม่าดังกล่าว ทำให้เราไม่สามารถมองเห็นบทบาทของเมืองสุพรรณบุรีได้ชัดเจนว่า จะเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ตามที่ปรากฏข้อความในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและพระนิพนธ์เรื่องไทยรบพม่ามากนักน้อยเพียงใด จนกระทั่งสงครามยุทธหัตถีระหว่างสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระมหาอุปราชาปรากฏขึ้นใน พ.ศ. ๒๑๓๕ ซึ่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ กล่าวไว้ชัดเจนว่า "ครั้นถึงเดือนยี่ มหาอุปราชายกมาเชิงแดนเมืองสุพรรณบุรี..."^๒ นับเป็นครั้งแรกที่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ กล่าวถึง "สุพรรณบุรี" ในสงครามระหว่างไทยกับพม่า และเป็น

กรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์(จาด) กล่าวเพียงว่าสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีนั้นยกทัพมาถึงพระนครศรีอยุธยาในเดือน ๔ จึงทำให้เกิดความไม่แน่ใจว่า เส้นทางเดินทัพนี้จะเป็นจริงหรือไม่

^๑ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระราชหัตถเลขา ซึ่งสมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นผู้นิพนธ์นั้นจะกล่าวถึงความสำคัญของสุพรรณบุรีในลักษณะเดียวกับที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวไว้ในหนังสือเรื่องไทยรบพม่า ดู สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา (กรุงเทพฯ : อักษรสัมพันธ์, ๒๕๐๕)

^๒ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ และพงศาวดารเหนือ (กรุงเทพฯ : อรุณสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๒๗.

ที่น่าสังเกตว่า พระราชพงศาวดารฉบับนี้บันทึกว่า "แดนเมืองสุพรรณบุรี" ซึ่งหมายถึง เขตเมืองสุพรรณบุรี ภูมิภาคเมืองสุพรรณบุรี เส้นทางเดินทัพในครั้งนี้จึงไม่ผ่านตัวเมืองสุพรรณบุรีดังที่แสดงไว้ในตารางที่ ๓ และแผนที่สังเขปแสดงเส้นทางเดินทัพสงครามยุทธหัตถีและระดับความสูงของพื้นที่

จากข้อมูลดังกล่าวทำให้เกิดสมมุติฐานใหม่ที่ว่าเมืองสุพรรณบุรีนั้นมิได้มีบทบาทสำคัญในสงครามระหว่างไทยกับพม่าเท่าใดนัก เพราะไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าพม่านั้นยกกำลังเข้าทำลายตัวเมืองสุพรรณบุรีแต่ประการใด ในขณะที่เดียวกันปรากฏหลักฐานที่น่าเชื่อถือคือ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ว่า พม่ายกผ่านแดนเมืองสุพรรณบุรีเท่านั้น และก่อนหน้านั้นพระราชพงศาวดารฉบับนี้ก็กล่าวไว้ว่า "ครั้งนั้นจับได้ตัวพระญาพลิม ตำบลตะเข้สามพัน" ซึ่งอยู่ในเขตแดนของสุพรรณบุรีอีกเช่นกัน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าความสำคัญของเมืองสุพรรณบุรีในสงครามไทย-พม่านั้น เป็นเมืองที่พม่ายกทัพผ่านเข้ามาในเขตการปกครองเท่านั้น

อย่างไรก็ตามการที่พม่ายกทัพผ่านเข้ามาในเขตแดนของเมืองสุพรรณบุรีนั้นพม่าคงจะกวาดต้อนผู้คนบางส่วนของสุพรรณบุรีไปด้วย ทำให้เกิดผลตามมาคือเป็นการตัดกำลังพลของฝ่ายอยุธยาที่สุพรรณบุรีด้วย และอาจกล่าวได้ว่าสุพรรณบุรีมีความสำคัญต่ออยุธยาในฐานะของแหล่งกำลังพลที่สำคัญด้วย ดังปรากฏหลักฐานว่าพระสุนทรสงครามเจ้าเมืองสุพรรณบุรีนั้น เป็นแม่ทัพคนหนึ่งของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ^๑ ทั้งยังมีเส้นทางติดต่อถึงกันได้โดยสะดวก ทั้งทางบกและทางน้ำระยะทางก็ใกล้กัน การเกณฑ์กำลังพลและการลำเลียงกำลังพลจากสุพรรณบุรีมายังอยุธยาจึงกระทำได้ไม่ยากนัก นอกจากนั้นโดยสภาพพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์ของสุพรรณบุรีนั้น จะเป็นแหล่งที่ทำให้ประชาชนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยอย่างหนาแน่น จึงทำให้สุพรรณบุรีเป็นแหล่งกำลังพลแหล่งใหญ่แห่งหนึ่งของอยุธยา ดังนั้นการที่พม่ายกทัพผ่านเข้ามาในเขตเมืองสุพรรณบุรีนั้น จุดประสงค์สำคัญนอกจากเป็นเส้นทางที่สะดวกแล้วยังเป็นการตัดกำลังพลของอยุธยาที่สุพรรณบุรีด้วย

^๑ ดู พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับจักรพรรดิพิมล (จาก) (กรุงเทพฯ : อรุณสาร, ๒๕๐๔), หน้า ๖๓.

๓. สถานภาพทางการเมืองของสุพรรณบุรีในสมัยอยุธยาตอนกลางและตอนปลาย

แม้สุพรรณบุรีจะปรากฏบทบาทในสงครามระหว่างไทย-พม่าซึ่งปรากฏตัวในช่วงอยุธยาตอนกลางถึงอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. ๒๐๙๑-พ.ศ. ๒๓๑๐) แต่สถานภาพทางการเมืองของสุพรรณบุรีก็ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือยังเป็นหัวเมืองชั้นจัตวาหรือหัวเมืองชั้นในของอยุธยาโดยตลอด จนถึง พ.ศ. ๒๓๑๐ ซึ่งเป็นระยะที่อาณาจักรอยุธยาสูญเสียเอกราชให้กับพม่าเพราะไม่ปรากฏว่ามีการเลื่อนระดับฐานะทางการเมืองของสุพรรณบุรีให้สูงขึ้นกว่านี้ แต่ประการใด และในกฎหมายตราสามดวงก็ระบุถึงฐานะของเมืองสุพรรณบุรีไว้ชัดเจนว่าเป็นเมืองชั้นจัตวา^๑

อย่างไรก็ตามแม้ว่าสุพรรณบุรีจะไม่มีบทบาททางการเมืองต่ออยุธยาในระยะนี้แล้วก็ตาม แต่ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างสุพรรณบุรีและอยุธยานั้น ก็ยังคงดำเนินสืบมาจนถึงอยุธยาตอนปลาย เพราะปรากฏหลักฐานในค คำให้การของขุนหลวงประจักษ์ในทรงธรรม ที่กล่าวว่าชาวสุพรรณบุรีบรรทุกข้าวเปลือกมาขายยังอยุธยา^๒ ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๒ และ คำให้การชาวกรุงเก่ากล่าวว่าเมืองสุพรรณบุรีเป็น เมือง เมืองส่วยหย้าและถ่านให้กับอยุธยา^๓

การที่ปรากฏหลักฐานว่าชาวสุพรรณบุรีนำข้าวมาขายยังอยุธยานั้นย่อมชี้ให้เห็นว่าสุพรรณบุรีนั้น เป็น เมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีความมั่งคั่งอยู่ไม่น้อยในสมัยอยุธยาตอนปลาย นอกจากนั้นการที่อยุธยาซึ่งมีพื้นที่ เหมาะต่อการเพาะปลูก เช่นเดียวกับสุพรรณบุรีซื้อข้าวจาก

^๑ กรมศิลปากร, เรื่องกฎหมายตราสามดวง (กรุงเทพฯ : หน่วยงานส่วนจำกัดอุดมศึกษา, ๒๕๒๑), หน้า ๖๕๙-๖๖๐.

^๒ ปรีดา ศรีชลาลัย, "คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง," แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี ปีที่ ๓ เล่ม ๑ (มกราคม, ๒๕๑๒), หน้า ๕๙.

^๓ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัดและ พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญธรรม, ๒๕๑๕), หน้า ๑๐๙-๒๗๘.

สุพรรณบุรีก็น่าจะเป็นสิ่งที่ยืนยันได้ว่าสุพรรณบุรีมีความสำคัญทาง เศรษฐกิจต่ออยุธยาอยู่ไม่น้อย สำหรับการที่ข้อความในคำให้การชาวกรุงเก่าระบุว่าสุพรรณบุรีเป็น เมืองส่วยหย้า และถ้านั้น นอกจากจะเป็นการชี้ให้เห็นว่าสุพรรณบุรีมีแหล่งสินค้าป่าที่อยู่อยุธยาสามารถนำไปขายให้กับชาวต่างประเทศได้แล้ว ยังเป็นการยืนยันว่าระบบไพร่ของอยุธยาได้ครอบคลุมมาถึงสุพรรณบุรีโดยสมบูรณ์ อยุธยาจึงมีอำนาจที่จะกะเกณฑ์ให้สุพรรณบุรีส่งส่วยให้กับอยุธยาได้ นอกจากนั้นเรื่องราวในวรรณคดี เรื่องขุนช้างขุนแผนซึ่งเชื่อว่ามีต้นเค้ามาจากนิทานพื้นบ้านของสุพรรณบุรีในสมัยอยุธยาตอนต้น (รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒) และมาดัดแปลงเป็นวรรณคดีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นกล่าวว่าสมเด็จพระพันวษาทรงมีบัญชาให้ขุนไกรซึ่งเป็นบิดาของขุนแผนล่าควายป่าไปถวาย ซึ่งปรากฏว่าขุนไกรก็ปฏิบัติตามและถูกควายป่าขวิดตายในที่สุด แม้แต่ขุนแผนเองก็ถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารของสมเด็จพระพันวษา จึงอาจกล่าวได้ว่า กษัตริย์ที่ราชธานีนั้นมีอำนาจในการควบคุมไพร่ในสุพรรณบุรีมาอย่างต่อเนื่อง จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งยังคงนำแบบแผนการปกครองของอยุธยามาใช้อยู่

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย